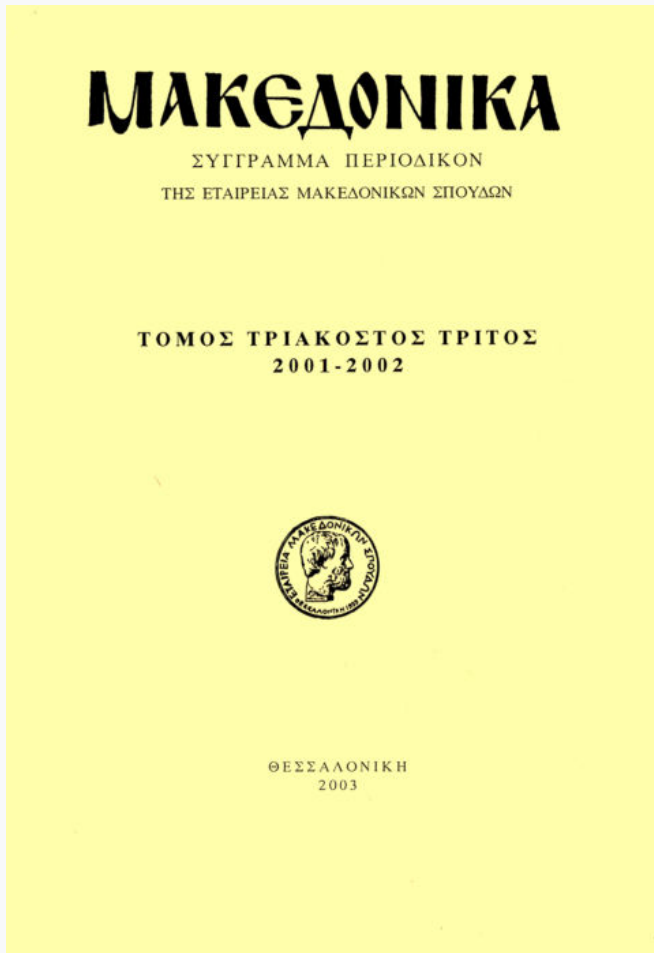

Μακεδονικά

Vol 33, No 1 (2002)

Ο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου και η ιστορία ενός αριστοτελικού κώδικα της Φιλιππούπολης

Παντελής Μ. Νιγδέλης

doi: [10.12681/makedonika.277](https://doi.org/10.12681/makedonika.277)

Copyright © 2014, Παντελής Μ. Νιγδέλης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Νιγδέλης Π. Μ. (2002). Ο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου και η ιστορία ενός αριστοτελικού κώδικα της Φιλιππούπολης. *Μακεδονικά*, 33(1), 1-21. <https://doi.org/10.12681/makedonika.277>

Ο ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗΣ¹

Στις 7 Μαρτίου του 1887 οι αναγνώστες της τρισεβδομαδιαίας εφημερίδας *Φιλιππούπολις* διάβαζαν ένα μονόστιχο άρθρο με τίτλο *Νέος Αριστοτελικός Κώδιξ* που έφερε την υπογραφή Π. με ημερομηνία κατάθεσης χειρογράφου την 6η Μαρτίου του ίδιου έτους. Ο συντάκτης του άρθρου, που δεν ήταν άλλος από τον διδάκτορα της φιλολογίας και καθηγητή των Ζαριφείων Διδασκαλείων Πέτρο Ν. Παπαγεωργίου², τόνιζε ότι η ανακάλυψη του νέου χειρογράφου θα έπρεπε να θεωρηθεί σημαντική, επειδή μέσω αυτού η Φιλιππούπολη θα συνέβαλε στο μελλοντικό έργο της Πρωσοικής Ακαδημίας Επιστημών του Βερολίνου να εκδώσει τα άπαντα του φιλοσόφου *συμφώνως προς πάντα τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης ἀποκειμένα χειρόγραφα*. Στη συνέχεια, αφού ανέφερε τον κάτοχο του χειρογράφου (Ιωάννης Σιαγκούνης), το χρονολογούσε (τον 14ο αιώνα), περιέγραφε τα εξωτερικά του

---

1. Πρόκειται για τον κώδικα Wartelle 1664· βλ. A. Wartelle, *Inventaire des manuscrits grecs d'Aristote et de commentateurs*, Paris 1963, 123. Περιγραφή του με βάση τη σχετική βιβλιογραφία από τον P. Moraux, *Aristoteles Graecus. Die griechischen Manuskripte des Aristoteles. Untersucht und beschrieben von Paul Moraux, Leiter des Aristoteles - Archivs, Dieter Harlfinger, Diether Reinsch, Jürgen Wiesner (I Alexandrien - London)*, Berlin - N. York 1976 (Graec. Fol. 67, Berlin / DDR, Deutsche Staatsbibliothek) 47-49. Η ταύτιση του χειρογράφου έγινε από τη συνάδελφο και φίλη Π. Κοτζιά· για τον λόγο αυτό, καθώς και για τη βοήθειά της στη μεταγραφή δυσανάγνωστων σημείων των δημοσιευμένων στο παράρτημα εγγράφων, την ευχαριστώ θερμά.

2. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνει ο πρόεδρος της Εφορείας των Ελληνικών Σχολείων της Φιλιππούπολης Σωτ. Αντωνιάδης η θητεία του Παπαγεωργίου στα Ζαρίφεια Διδασκαλεία διήρκεσε τρία σχολικά έτη, ήτοι 1885-1886, 1886-1887 και 1887-1888, με γυμνασιάρχες τα δύο πρώτα χρόνια τον Γ. Κωνσταντινίδη και το τρίτο τον Κ. Νικολαΐδη [βλ. Σωτ. Αντωνιάδη, «Η ελληνική εκπαίδευση εν Φιλιππούπολει (επί τη 25ετηρίδι των Ζαριφείων Διδασκαλείων) 7 Ιουνίου 1901», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 13 (1946-1947) 90] και κατά συνέπεια η πληροφορία του Γ. Θεοχαρίδη, «Ο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου και η Μακεδονία», στο συλλογικό έργο *Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου (1859-1914). Φιλολογικόν Μνημόσυνον επί τη πενήτησσή ἐτετίω από τοῦ θανάτου του*, Θεσσαλονίκη 1964 (: *Μακεδονικά*, Παράρτημα 3), σ. 8 ότι διορίσθηκε στο Ζαρίφειο το 1884 δεν ευσταθεί. Για τα Ζαρίφεια Διδασκαλεία (που αναγνωρίσθηκαν ως ομότιμα με τα γυμνάσια της Ελλάδας το 1885) βλ. Σιδ. Ζιώγου-Καραστεργίου, «Ελληνικόν Γυμνάσιον Φιλιππουπόλεως και Ζαρίφεια Διδασκαλεία. Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας του σχολείου. Μαθητικό δυναμικό-φοιτητές στο Πανεπιστήμιον Αθηνών», *Πρακτικά του συνεδρίου Θεσσαλονίκη και Φιλιππούπολη σε παράλληλους δρόμους 18ος-20ός αι.*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 413-435. – Ευχαριστώ θερμά τη συνάδελφο κ. Σιδ. Ζιώγου-Καραστεργίου για τις βιβλιογραφικές της υποδείξεις. Κατά την έρευνα στο Ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ πολύτιμη ήταν η βοήθεια του μεταπτυχιακού μου φοιτητή κ. Δημ. Σκουρέλου και της υπαλλήλου του Αρχείου κ. Θ. Γκότα στους οποίους εκφράζω τις ευχαριστίες μου και από τη θέση αυτή.

χαρακτηριστικά (ἐπί φύλλων χάρτου 180 εἰς 4ον σχῆμα) και παρέθετε εν συντομία τα περιεχόμενά του (ο κώδικας περιλάμβανε τα *Περὶ Οὐρανοῦ*, *Περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς* και το *Περὶ Ψυχῆς*), ολοκλήρωσε την εἶδηση σημειώνοντας με ἔμφαση τα εξής: *Τό τε προκείμενον χειρόγραφον και ἄλλο τι θὰ δωρηθῶσι μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην· εὐτυχῆς ἐπίνοια ἐφ' ἣ συγχαίρω τῷ κ. Σιαγκοῦνη και ἦν εὐχομαι νὰ ἶδω και εἰς ἄλλων κεφαλᾶς ἐπερχομένην· δὲν εἶναι καιρὸς νὰ φροντίσωσι οἱ ἀρμόδιοι περὶ διασώσεως και ἄλλου γνωστοῦ θησαυροῦ;*³ Λίγες μέρες αργότερα ο Παπαγεωργίου γνωστοποιούσε την ανακάλυψη στο γερμανόφωνο φιλολογικὸ κοινὸ μέσω των στηλῶν της γνώριμης του *Berliner Philologische Wochenschrift* με ἄρθρο που ἔφερε τον τίτλο *Ein neuer Kodex des Aristoteles*⁴. Το περιεχόμενο των δύο ἄρθρων ἦταν το ἴδιο, υπήρχαν ὅμως πέρα ἀπὸ τη διαφορτικὴ χρονολόγηση (13ος αἰώνας) δύο συμπληρωματικὲς πληροφορίες: α) ὅτι το χειρόγραφο ἀνεκάλυψε ο ἴδιος στη βιβλιοθήκη του Σιαγκοῦνη (για τον οἰοῦ προεσέθετε ὅτι ἦταν ἀποθηκάριος των ἀνατολικῶν Σιδηροδρόμων⁵) και β) ὅτι εἶχε προχωρήσει ἤδη σε ἀντιβολὴ του με την ἔκδοση του Didot.

Τα δημοσιεύματα αὐτὰ δὲν ἦταν ὅμως τα μόνια που εἶδαν το φως της δημοσιότητας σχετικὰ με τον νῦο κώδικα. Το ελληνοφώνο κοινὸ εἶχε τη δυνατό-

3. Βλ. Φιλιππούπολις φύλ. 839 ἔτος Θ' περίοδος Β', σ. 2. Για τον ρόλο της εφημερίδας αὐτῆς στα πολιτιστικὰ πράγματα της πόλης και της Ἀνατολικῆς Ρωμανίας βλ. Ξανθ. Κοτζαγιώργη-Ζιμάρη, «Η πνευματικὴ και πολιτιστικὴ κίνηση των Ἑλλήνων της Φιλιππουπόλεως κατὰ τον 19ο α.», *Πρακτικὰ του συνεδρίου Θεσσαλονικῆ και Φιλιππούπολη σε παράλληλους δρόμους 18ος-20ῆς α.*, Θεσσαλονικῆ 2000, σσ. 329-330. Ο θησαυρὸς τον οἰοῦ υπαινίσσεται ο Παπαγεωργίου (πρβλ. και Παράρτημα αρ. 4) δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τα χειρόγραφα που ο ἴδιος ἐνόησε με παρότρυνση του τότε μητροπολίτη Φιλιππούπολης Ἰωακείμ Ευθυβούλη στη βιβλιοθήκη της μονῆς Μπατοκόβου (Θεοτόκου Πετριτζιώτισσας ἢ Πετρισοντίτισσας) τον 12ου α., βλ. Π. Ν. Παπαγεωργίου, «Παλαιογραφικὴ ἐκδρομὴ εἰς την μονὴν Μπατοκόβου», *Ἡμερολόγιο της Ἀνατολῆς* 1887, σσ. 115-120 με σημαντικότερα ἐκεῖνα του *Παναθηναϊκοῦ* του Ἰσοκράτη και του *Αἴαντα* του Σοφοκλέους. Η μονὴ κατελήφθη ἀπὸ Βουλγάρους λίγα χρόνια μετὰ το 1885, δηλ. μετὰ την κατάργηση του αὐτόνομου καθεστώτος της Ἀν. Ρωμανίας, με ἀποτέλεσμα τα χειρόγραφα να μὴν καταλήξουν ποτὲ σε κάποια ἐλληνικὴ βιβλιοθήκη βλ. Κ. Μυρτ. Αποστολίδου, «Περὶ της μονῆς της κοιμῆσεως της υπεραγίας Θεοτόκου της Πετρισοντίτισσας», *Θρακικὰ* 7 (1936) 61.

4. Βλ. *BPhW* 7 (1887) 1. Τα δύο ἄρθρα του Παπαγεωργίου στη *Φιλιππούπολη* και στη *BPhW* ἀπουσιάζουν ἀπὸ την εργογραφία του που συνέταξε ο Σταμ. Ψάλτης το 1915 βλ. *Αθηνὰ* 27 (1915) 190-201], ἀλλὰ και ἀπὸ τις προσθήκες των Διου. Δέλλη, Γ. Θεοχαρίδη (βλ. στο συλλογικὸ ἔργο *Πέτρος Παπαγεωργίου, ὀ.π.*, 44-45) και Χ. Μπακατζῆ, «Ἐργα Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου (Διορθώσεις και προσθήκες)», *Μακεδονικὰ* 15 (1975) 365-367.

5. *Magasinier aux chemins de fer Orientaux*, ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ο Παπαγεωργίου στο ἄρθρο του. Στη γερμανικὰ γραμμένη μελέτη του Κωνσταντινίδη (βλ. παρακάτω) ο Σιαγκοῦνης ἀναφέρεται ὡς Υπάλληλος των Σιδηροδρόμων. Για την ταυτότητα του προσώπου ἐνδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία ἐνὸς καταλόγου Φιλιππουπολιτῶν φοιτητῶν και φοιτητριῶν του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν που δημοσίευσε η Σιδ. Ζιγώου-Καραστεργίου, ὀ.π., σ. 423 ὅπου ἀναφέρεται κάποιος Ἰωάννης Γ. Σιαγκοῦνης ο οἰοῦς γράφτηκε στη Νομικὴ Σχολὴ το ἔτος 1860 (σε ηλικία 23 ἐτῶν), χωρὶς ὅμως να ἀποφοιτήσει ποτὲ. Πρόκειται ἀραγε για τον κάτοχο του χειρογράφου, για κάποιο συγγενὴ του ἢ για ἀπλὴ συνωνυμία;

τητα εκείνες τις μέρες να διαβάσει δύο άλλα άρθρα που έφεραν την υπογραφή του φιλόλογου και ιστορικού Γεωργίου Κωνσταντινίδη, Διευθυντού των Ζαριφείων Διδασκαλείων⁶: το πρώτο στην εφημερίδα *Ακρόπολιν* των Αθηνών με ημερομηνία 8 Μαρτίου 1887, το οποίο στην ουσία ήταν μία απλή αναγγελία του γεγονότος της ανακάλυψης, και το δεύτερο στο φιλολογικό περιοδικό *Παρνασσός* με ημερομηνία κατάθεσης χειρογράφου την 10η Μαρτίου του ίδιου έτους⁷. Στο δεύτερο αυτό άρθρο ο Κωνσταντινίδης αφού παρέμπτεπε στις προηγούμενες σχετικές δημοσιεύσεις (δηλ. του Παπαγεωργίου και τη δική του) και παρείχε πληροφορίες για τον κάτοχο και τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του χειρογράφου⁸, παρατηρούσε σχετικά με τη φιλολογική του αξία ότι *Πρός ακριβή ταξινόμησιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν σωζομένων ἀριστοτελικῶν ἀντιγράφων, ἔπρεπε νὰ γίνῃ προσεκτικὴ ἀντιπαραβολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸ κείμενον τῆς μεγάλης ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ Ἀριστοτέλους, τῆς ἐπιμελεία καὶ δαπάνῃ τῆς πρωσσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν γενομένης, ἀλλ' ἥτις δὲν εἶνε ἐνταῦθα πρόχειρος κατὰ τὸ παρόν, διὸ περιωρίσθημεν ὁ μὲν κ. Παπαγεωργίου νὰ παραβάλλῃ τὸ ἀντίγραφον πρὸς τὸ κείμενον τῆς Διδοτείου ἐκδόσεως, ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ τῆς στερεοτύπου τοῦ Tauchnitz ἐκ τοῦ ἔτους 1880, τὸ δ' ἐξαγόμενο εἶνε ὅτι τὸ τῆς Φιλιππουπόλεως ἀντίγραφον οὐκ ὀλίγας περιέχει διαφορὰς γραφῆς καὶ τινὰς καλυτέρας τῶν παραδεδομένων ὡς φαίνεται. Στη συνέχεια παρέθετε δειγματοληπτικά ορισμένες από τις διαφορετικές γραφές που προέκυψαν κατά την αντιβολή στα δύο πρώτα βιβλία του *Περὶ Οὐρανοῦ* πληροφορώντας παράλληλα τους αναγνώστες ότι *Ὁ κ. Π. Παπαγεωργίου ἀνέλαβε νὰ σημειώσῃ ἐπιμελῶς πάσας τὰς πρὸς τὸ Διδότειον κείμενον διαφορὰς γραφῆς καὶ νὰ γράψῃ ἀκολούθως περὶ τούτου, ἐξ ὧν καταφανεστέρα θέλει καταστῆ ἢ τοῦ ἀντιγράφου ἀξία*⁹. Στις επόμενες σελίδες ο Κωνσταντινίδης αναφερόταν στα περιεχόμενα του κώδικα¹⁰, και κατέληγε ως εξής:*

6. Ο Κωνσταντινίδης γεννήθηκε το 1853 στη Νάουσα της Μακεδονίας και σπούδασε στην Αθήνα και τη Γερμανία. Ήταν ιδιαίτερα συνδεδεμένος με τα Ζαριφεία Διδασκαλεία όπου χρημάτισε Διευθυντής τα σχολικά έτη 1875-1876 (έτος ίδρυσης των), 1876-1877, 1884-1885, 1885-1886, 1886-1887. Έκτοτε εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου διετέλεσε τρεις φορές έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ήτοι τις περιόδους 1890-1892, 1895-1897 και 1903-1904. Για το έργο και τη σταδιοδρομία του βλ. άρθρο στην *Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια του Δρανδάκη* και Σωτ. Αντωνιάδη, *ό.π.*, σσ. 89-90 όπου όμως για τη χρονιά 1886-7 αναφέρεται ως διευθύνων ο Γ. Αναγνωστόπουλος. Η πληροφορία αυτή ελέγχεται ως ανακριβής εφόσον τόσο ο Κ. Μ. Αποστολίδης, «Τα ελληνικά εν Φιλιππουπόλει σχολεία επί Τουρκοκρατίας και του βουλγαρικού καθεστώτος μέχρι της καταλύσεως της ελλ. Κοινότητος», *Θρακικά* 2 (1929) 116 όσο και η επιστολή του Προξένου Α. Λογοθέτη (βλ. Παράρτημα αφ. 3) αναφέρουν τον Γ. Κωνσταντινίδη ως διευθύντη.

7. Βλ. Γ. Κωνσταντινίδη, «Το εν Φιλιππουπόλει αρτίως ανακαλυφθέν νέον αριστοτελικόν αντίγραφον», *Παρνασσός* 10 (1886) 332-337.

8. Σε σχέση με το υλικό του κώδικα ο Κωνσταντινίδης, αντίθετα από τον Παπαγεωργίου, δέχεται ότι πρόκειται για μεμβράνη βλ. Κωνσταντινίδη, *ό.π.*, σ. 333.

9. Βλ. *ό.π.*, σ. 334 σημ. 1.

10. Όπου μάλιστα διαπίστωνε (βλ. Κωνσταντινίδη, *ό.π.*, 336) ότι στο άρθρο του στη Φι-

Ἔχομεν λοιπὸν ἠκρωτηριασμένον τὸ καλὸν τοῦτο κειμήλιον, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον ὃν εἶνε σπάνιον καὶ εὐτυχεστάτον εἶρημα, τὸ ὁποῖον θ' ἀποβῆ ἔκ τῶν πολυτιμοτάτων θησαυρῶν τῆς ἔθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκῃς, ἂν μὴ ὁ κτήτωρ αὐτοῦ μεταμεληθεὶς ζητήσῃ νὰ τὸ πωλήσῃ εἰς ξένους, ὁποῖοι ἀναμφιβόλως δὲν θέλουσι λείπει νὰ παρουσιασθῶσιν ἀγορασταί¹¹. Το τέλος του άρθρου κοσμοῦσε πανομοιότυπο του φύλλου 161γ του κώδικα.

Οι πληροφορίες του Παρνασσού και μάλιστα επαυξημένες τέθηκαν υπόψη του διεθνούς επιστημονικού κόσμου από τον Κωνσταντινίδη με άρθρο του στο περιοδικό *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik* (ημερομηνία κατάθεσης χειρογράφου η 11η Μαρτίου 1887)¹². Οι βασικές διαφορές ανάμεσα στα δύο άρθρα ἐγκαινιούνται αφενός στον μεγαλύτερο αριθμό των διαφορετικών γραφών που παρατίθενται στο νεότερο και αφορούν όχι μόνο τα δύο πρώτα βιβλία του *Περὶ Οὐρανοῦ* αλλά και το *Περὶ Ψυχῆς* και αφετέρου στις λεπτομέρειες για τις συνθήκες εύρεσης του χειρογράφου. Σε ὅτι αφορά αὐτὸ το τελευταίον σημεῖο ο Κωνσταντινίδης εἶναι σαφής: το χειρόγραφο ταύτισε ο Παπαγεωργίου στις 3 Μαρτίου σε μια επίσκεψη που ἔκαμε με ἕναν ἄλλο (μη κατονομαζόμενο) συνάδελφό του στο σπίτι του Σιαγκούνη με τον οποίο οι δύο καθηγητές των Ζαριφειῶν διατηροῦσαν φιλικές σχέσεις. Την επομένη ο Παπαγεωργίου του ανακοίνωσε την ανακάλυψη και στη συνέχεια οι δύο μαζί ἐντόπισαν τα περιεχόμενα και κατένευαν τὸ ἔργο τῆς αντιβολῆς, ὅπως περιγράφεται στο χωρίο του άρθρου του *Παρνασσού* που παραθέσαμε παραπάνω¹³.

Συγκρίνοντας τις πληροφορίες που δίνονται στα άρθρα των δύο ἀνδρῶν μένει κανεὶς με αρκετὰ ερωτήματα τα βασικότερα ἀπὸ τα οποία εἶναι δύο: α) γιατί ο Παπαγεωργίου που διέθετε ἰκανὸ ἀριθμὸ παλαιογραφικῶν δημοσιεύσεων και σημαντικὴ πείρα σχετικά με τὴν ἔκδοση και μελέτη χειρογράφων¹⁴ δέχθηκε να καταμερίσει τὸ ἔργο τῆς αντιβολῆς, ὅταν μάλιστα ἡ ἀνακάλυψη ἦταν ἀναντίρρητα δική του και β) τι ὑπαινίσσεται ἡ φράση του Κωνσταντινίδη ἂν μὴ ὁ κτήτωρ αὐτοῦ μεταμεληθεὶς ζητήσῃ νὰ τὸ πωλήσῃ εἰς ξένους, ὁποῖοι

λιπύουποιν ο Παπαγεωργίου εἶχε εσφαλμένα θεωρήσει τὸ τέλος του χειρογράφου, ἦτοι τῆς σελίδες 179β-180β, ὡς συνέχεια του ἀριστοτελικοῦ κειμένου, ἐνὼ ἐπρόκειτο για σημείωση κάποιου γραμματικοῦ σχετικά με τὸ περιεχόμενο του συνόλου του κώδικα που περιελάμβανε στην ἀρχική του μορφή και τὴ *Φυσικὴ Ἀκρόασις* βλ. ὅμως τις παρατηρήσεις του P. Moraux, ὁ.π.

11. Κωνσταντινίδης, ὁ.π., 336.

12. Γ. Κωνσταντινίδης, «Ein neuentdeckter Codex des Aristoteles», *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik* 57 (1887) 214-218 (στο εἶξ): «Neuentdeckter Codex».

13. Κωνσταντινίδης, «Neuentdeckter Codex», ὁ.π., 214-5.

14. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἕνα χρόνο ἀργότερα (1888) ο Παπαγεωργίου ἐξέδωσε στὴ Λευψία τα ἀρχαία σχόλια του Σοφοκλή ἀπὸ τον Λαυρεντιανὸ κώδικα, βλ. *Scholia in Sophoklis Tragoedias vetera codice Laurentiano denuo collata* (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana). Για τις φιλόλογικὲς ἐργασίες του ὡς τὸ 1887 βλ. τις σχετικὲς με τὴν ἐργογραφία του μελέτες στὴ σημ. 3.

ἀναμφιβόλως δὲν θέλουσι λείψει νὰ παρουσιασθῶσιν ἀγορασταί.

Τα ερωτήματα αυτά φωτίζονται σε ικανοποιητικό βαθμό από ένα αριθμό επιστολών και εγγράφων που δημοσιεύουμε εδώ για πρώτη φορά. Ο σχετικός φάκελος φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών¹⁵ και αποτελείται α) από δύο επιστολές του Γενικού Προξένου της Φιλιππούπολης Α. Λογοθέτη με ημερομηνίες 8 και 11 Μαρτίου του 1887 προς τον τότε Υπουργό Εξωτερικών, τον Στέφανο Δραγούμη, β) μία αναφορά του προς τον ίδιο Υπουργό με ημερομηνία 14 Μαρτίου του 1887, γ) μια επιστολή του Πέτρου Παπαγεωργίου προς τον Στ. Δραγούμη με ημερομηνία 11 Μαρτίου, δ) ένα έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών προς το Υπουργείο Εκκλησιαστικών με ημερομηνία 30 Μαρτίου και ε) μία περίληψη εγγράφου που απέστειλε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών προς το επί των Εξωτερικών σε απάντηση του προηγούμενου εγγράφου.

Από την αλληλογραφία αυτή και σε σχέση με το πρώτο ερώτημα προκύπτει το συμπέρασμα ότι η κατανομή του έργου (όπως περιγράφεται στα άρθρα του Κωνσταντινίδη) υπήρξε μία ενέργεια για την οποία ο Παπαγεωργίου δεν είχε δώσει ποτέ τη συγκατάθεσή του: η ακροτελεύτεια έκφραση *Ἐν τέλει προσίτημι ὅτι ὁ κ. Παπαγεωργίου, λαβὼν ἐντολὴν τοῦ κ. Σιγγκούνη, ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἀντιβολὴν καὶ μελέτην πρὸς ἔκδοσιν τοῦ χειρογράφου* (έγγραφο αρ. 4) της προξενικής αναφοράς της 14ης Μαρτίου συμπίπτει με τη φράση *καὶ ἐγὼ μόνος μετὰ τὰς ἀναμίξεις ἄλλων ἀπροσκλητῶν, ἀνέλαβον ἐντολῇ τοῦ ἰδιοκτήτου κ. Σιαγκούνη τὴν μελέτην, ἀντιβολὴν καὶ ἔκδοσιν αὐτοῦ* (έγγραφο αρ. 2) της επιστολής του Θεσσαλονικίου φιλολόγου. Τοῦτο σημαίνει ὅμως ὅτι οἱ μὴ κατονομαζόμενοι ἀπρόσκλητοι δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὸν Γ. Κωνσταντινίδη καὶ, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸν ἴδιο τὸν Πρόξενο.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ συνδέεται ἄμεσα με τὸ δεύτερο ερώτημα που ἀφορᾷ τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου. Ὁ υπαινιγμὸς τοῦ Κωνσταντινίδη ἀποδεικνύεται τῶρα ὅτι στηριζόταν σε πραγματικὰ γεγονότα. Ἡ χρονικὴ καὶ αἰτιατικὴ ἀλληλουχία τοὺς μας εἶναι γνωστὴ μόνον ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ Προξένου ὁ ὁποῖος τὴν παρουσιάζει ὡς ἐξῆς. Συγκεκριμμένα στὴν ἐπιστολὴ τῆς 8ης Μαρτίου ὁ Λογοθέτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Σιαγκούνης τοῦ υποσχέθηκε νὰ στείλει τὸ χειρόγραφο στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη καὶ πῶς ἐλπίζει ὅτι *θὰ τηρήσῃ τὸν λόγον τοῦ καὶ θὰ ἀπορροῖσῃ, μολοντί πτωχός, πᾶσαν προσφορὰν χρημάτων πρὸς πώλησίν τοῦ* (έγγραφο 1). Παρόμοια στὴν ἐπιστολὴ τῆς 11ης Μαρτίου ὁ Πρόξενος πληροφρορεῖ καταρχὴν τὸν Υπουργὸ τοῦ ὅτι ὁ Σιαγκούνης τοῦ *ὑπέσχεθῃ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀνευρέσεώς τοῦ* (δηλ. τοῦ χειρογράφου), *ὅτι ἤθελε ... τὸ φέρει, ὅπως τὸ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην.* Μία παράγραφο παρακάτω ὅμως σημειώνει ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Παπαγεωργίου, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἀπὸ

15. ΑΥΕ - Αρχαιολογικά φάκ. 2, υποφ. 3.

επιπολαιότητα (έξ έλαφρότητας), υπερεκτίμησε την αξία του χειρογράφου σε 500-1000 λίρες και δημιούργησε ελπίδες για πιθανή σημαντική αποζημίωση από τη Γερμανία, ήθελον παρακαλέσει τήν 'Υμ(ετέραν) Έξοχότητα, ίνα συνεννοηθή μετά τής Συγκλήτου του Πανεπιστημίου και μοί τηλεγραφήση κυριογραφικώς ει έν ανάγκη ήδύνατο νά τφ πληρώση και ποσόν τι χρηματικών, όπως μήν άρπάσσει και αυτό οι ξένοι, ως τόσα άλλα έργα των προγόνων ήμών (έγγραφο αρ. 2). Στις 14 Μαΐου και ύστερα από την επιστολή διαμαρτυρίας που απέστειλε ο Παπαγεωργίου στον Στέφανο Δραγούμη για την εκ μέρους του Προξένου απόκρυψη στοιχείων ο Γ. Λογοθέτης, αφού παραδέχεται ότι ο ευρέτης του χειρογράφου υπήρξε πράγματι ο νεαρός φιλόλογος, πληροφορεί τον προϋστάμενό του ότι *εύχαρίστως έλαβον τήν διαβεβαίωσιν του κ. Παπαγεωργίου ότι ό κ. Σιγγούνης¹⁶ θά προτιμήση μετά μικράς ζημίας του παντός άλλου άγοραστού τήν Έθνικήν Βιβλιοθήκην. Τήν αυτήν διαβεβαίωσιν έδωκεν και εις έμέ πρό τριών ήμερών* (έγγραφο αρ. 4).

Συνδυάζοντας τα στοιχεία της εκδοχής του Προξένου με αυτά της πρώτης δημοσίευσης της *Φιλιππούπολης* και την επιστολή Παπαγεωργίου η σειρά των γεγονότων θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μου, να αποκατασταθεί ως εξής: Μία ημέρα μετά την ανακάλυψη του χειρογράφου (3 Μαρτίου) ο Πρόξενος της Ελλάδος σε συνεργασία με τον Κωνσταντινίδη παρενόβησαν και έπεισαν τον Σιαγκούνη να το δωρίσει στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Ο ευρέτης του, Πέτρος Παπαγεωργίου, αφενός εκτιμώντας τα γλίσχρα οικονομικά του κατόχου και αφετέρου δυσπιστώντας για τις προθέσεις της Αθήνας, φαίνεται ότι εξέφρασε αρχικά ενδοιασμούς και του έθεσε υπόψη το ενδεχόμενο να το πωλήσει στη Γερμανία έναντι αδράς αμοιβής¹⁷. Ότι ο Παπαγεωργίου δεν είχε εμπιστοσύνη στους αμοδιούς προκύπτει ξεκάθαρα από την τελευταία φράση του άρθρου του στη *Φιλιππούπολη* όπου υπαινίσσεται αβελτηρία σχετικά με την τύχη των χειρογράφων της μονής Μπατοκόβου (βλ. παραπάνω σημ. 3). Στην πρόταση του Παπαγεωργίου αντέδρασαν οι Λογοθέτης-Κωνσταντινίδης υποσχόμενοι στον ιδιοκτήτη του χειρογράφου ότι και η Εθνική Βιβλιοθήκη θα μπορούσε να δώσει κάποια αποζημίωση. Στη λύση αυτή προσχώρησε τελικά και ο Παπαγεωργίου λίγο πριν συντάξει το πρώτο του άρθρο στην *Φιλιππούπολη*,

16. Κατά περίεργο τρόπο ο Πρόξενος ονομάζει κατ' επανάληψη εσφαλμένα τον κάτοχο Σιγγούνη.

17. Τό ποσό των 500-1000 λιρών που αναφέρεται ως πιθανή αμοιβή του κώδικα (βλ. έγγραφο αρ. 3) ήταν εξαιρετικά υψηλό. Χάριν συγκρίσεως αρκεί κανείς να λάβει υπόψη του το γεγονός ότι το 1890 στη Φιλιππούπολη ο ετήσιος μισθός του Διευθυντή των Ζαριφείων (τιμήμα αρρένων) ήταν 180 (οθωμανικές) λίρες, ενώ οι αμοιβές των νηπιαγωγών της πόλης κυμαίνονταν μεταξύ 10 και 15 λιρών, βλ. Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζιμάρη, *Η Ελληνική εκπαίδευση στη Βουλγαρία (1800-1914)*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 111 με βάση προξενικά έγγραφα. Οι δύο πρωταγωνιστές της ιστορίας που παρουσιάζουμε εδώ κέρδιζαν ετησίως κατά τον Αποστολίδη, ό.π., 109 σημ. 1, ο μεν Κωνσταντινίδης 300 ο δε Παπαγεωργίου 200 οθωμανικές λίρες.

διατήρησε όμως το δικαίωμα της τελικής έκδοσης. Από την άλλη μεριά ο Σιαγκούνης υπό την πίεση προφανώς του Προξένου παραχώρησε στον Κωνσταντινίδη προσωρινά το χειρόγραφο, προκειμένου ο τελευταίος να επιστημάνει σε έγκριτα φιλολογικά περιοδικά μέσα από νέες αναγνώσεις που προέκυπταν από τη σύγκριση του χειρογράφου με τις στερεότερες εκδόσεις της εποχής τη μεγάλη φιλολογική του αξία και κατ' επέκταση τη σκοπιμότητα της αγοράς του από την Εθνική Βιβλιοθήκη¹⁸. Από τα διαθέσιμα τεκμήρια δεν είναι δυνατό να συναχθεί αν η αισιοδοξία των δύο ανδρών ότι η τελευταία θα ανταποκρινόταν στην υπόδειξή τους οφειλόταν στον άκρατο ιδεαλισμό τους ή σε προφορικές υποσχέσεις που τους έδωσαν παράγοντες της Βιβλιοθήκης¹⁹.

Η ιστορία του χειρογράφου δεν τελειώνει εδώ. Δύο εβδομάδες μετά τη 14η Μαρτίου ο Υπουργός των Εξωτερικών Στέφανος Δραγούμης διαβίβασε τις επιστολές και την αναφορά του Προξένου στον συνάδελφό του επί των Εκκλησιαστικών με την παράκληση να τα κοινοποιήσει στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου, *ἵνα λάβῃ υπόψιν τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Λογοθέτου περὶ παροχῆς χρηματικῆς τινος ἀποζημιώσεως εἰς τὸν κάτοχον τοῦ χειρογράφου*. Παράλληλα του υποβάλλει το αίτημα να του ανακοινώσει το ταχύτερο την απόφαση που θα ληφθεί, ούτως ώστε να δώσει *τηλεγραφικῶς τὰς δευσῶν διαταγὰς τῶ ἐν Φιλιππουπόλει Γ. Προξένῳ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος* (έγγραφο αρ. 5). Η απάντηση της Συγκλήτου (της 9ης Μαΐου) σχετικά σύντομη έθετε τέρμα στην ιστορία: η Σύγκλητος θέλοντας να μορφώσει η ίδια γνώμη για τη σημασία και τη χρησιμότητα του χειρογράφου απαιτούσε την αποστολή του στην Αθήνα²⁰.

18. Για τη συνεργασία Προξένου και Κωνσταντινίδη και τη σκοπιμότητα των δημοσιεύσεων του τελευταίου είναι χαρακτηριστική η φράση του εγγράφου αρ. 3 όπου λέγεται: *Ὡς δύναται νὰ παρατηρήσωσιν οἱ παρ' ἡμῖν σοφοί, φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης παρὰ τοῦ κ. Κωνσταντινίδου ἀντιβολῆς, ὅτι περιέχει εἰς πολλὰ καὶ δὴ εἰς τὸ Περί ψυχῆς διαφόρους τῶν μέχρι τοῦδε γράσ...*

19. Θα μπορούσε μάλιστα να αναρωτηθεί κανείς αν ο Κωνσταντινίδης συνδέοταν με κάποιους ἤδη από την εποχή αυτή, αφού ανέλαβε τη διεύθυνση της Εθνικής Βιβλιοθήκης τρία χρόνια αργότερα, βλ. παραπάνω σημείωση 5.

20. Το σχετικό απόσπασμα της 11ης συνεδρίασης της Συγκλήτου κατά το ακαδημαϊκό έτος 1886-7 (ημερομηνία 25 Απριλίου 1887) στην ημερησία διάταξη της οποίας είναι εγγεγραμμένο το θέμα της αγοράς του χειρογράφου του Αριστοτέλη έχει ως εξής (σ. 38): *Εἶτα ἀναγινώσκειται ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως δι' οὗ παραπέμπεται τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2755 ἀπὸ 30 Μαρτίου ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πρὸς τὴν Πρυτανείαν ἵνα ὑποβάλῃ αὐτὸ μετὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. ἀριθμ. 299 ἀπὸ 14 Μαρτίου 1877 ἔγγραφον τοῦ Γενικοῦ Προξένου Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Τὸ ἔγγραφον τοῦ Γενικοῦ Προξένου ἀναφέρει ὅτι εὐρέθῃ χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους περιέχον τὸ περὶ Οὐρανοῦ, τὸ περὶ Ψυχῆς, τὸ περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς καὶ ὅτι ὁ κάτοχος αὐτοῦ Σαγγοῦνης θὰ προτιμῆσῃ μετὰ μεγάλης ζημίας του παντός ἄλλον ἀγοραστοῦ τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην. Ἡ Ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος ἀναγνωρίσασα τὸν χρησίμον τῆς ἀγορᾶς τοιοῦτου εὐρήματος πρὶν ἢ προβῆ εἰς ἀπόφασιν περὶ ταύτης καὶ περὶ τοῦ διὰ ταύτην ποσοῦ ἀποφαίνεται νὰ εἰδοποιηθῇ πρότερον ὁ κάτοχος ν' ἀποστείλῃ αὐτὸ τῇ Συγκλήτῳ πρὸς ἐξέτασιν. Τα πρακτικὰ υπογράφονται ἀπὸ τον πρῶταν Γεώργιο Καραμήτσο καὶ πέντε συγκλητικούς μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ*

Υπό τις συνθήκες αυτές ήταν φυσικό ο κάτοχός του δυσπιστώντας να αρνηθεί. Τον Αύγουστο του 1908 το χειρόγραφο κατέληγε στην Πρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη του Βερολίνου έναντι του ποσού των 1500 γερμανικών μάρκων. Μία νέα φάση στην ιστορία του πολύπαθου κειμηλίου ξεκινούσε²¹, αλλά η ελληνική πλευρά είχε κάνει ό,τι της ήταν δυνατό, ώστε να περιέλθει σε ξένα χέρια...

υπογραφές των Ι. Ρώση και Ι. Πανταζίδη. Τόν φίλο Δρ. Ηλία Αρναούτογλου που με προμήθευσε με φωτοτυπία των πρακτικών της συνεδρίασης της Συγκλήτου ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή.

21. Για τη μετέπειτα εξίσου περιπετειώδη ιστορία του χειρογράφου που σήμερα θεωρείται χαμένο βλ. Ρ. Μογαυ, *ό.π.*, όπου το χειρόγραφο χρονολογείται τον 15ο αιώνα και ο Σιαγκούνης χαρακτηρίζεται ως ένας «*ungetreuer Grieche*», άγνωστο όμως με βάση ποια στοιχεία. Στην ίδια εργασία δεν δηλώνεται αν η αγορά του 1908 έγινε τελικά από τον κάτοχο του κώδικα ή μέσω άλλου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αλληλογραφία - έγγραφα

1. Επιστολή (της 8ης Μαρτίου 1887) του Γενικού Προξένου της Ελλάδος στη Φιλιππούπολη Γ. Λογοθέτη προς τον Υπουργό Εξωτερικών Στέφανο Δραγούμη.

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα
τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν κλπ.
ὑπουργόν
κ. Στέφανον Δραγούμη
εἰς Ἀθήνας

Ἐν Φιλιππουπόλει τῆ 8ῃ Μαρτίου 1887

Κύριε ὑπουργέ,
Νομίζω χρήσιμον νὰ καταστήσω εἰς τὴν Ἵμ(ετέραν) Ἐξοχότητα ὅτι κατὰ τύχην εὐρέθη πρὸ τινῶν ἡμερῶν παρὰ τῇ ἐνταῦθα οἰκογενείᾳ τοῦ κ. Σιγγούνη, ὑπηκόου Ἑλληνοσ, χειρόγραφον κατὰ τινὰς τοῦ 11ου κατ' ἄλλους (τῶν ἐνταῦθα φιλολόγων μας) τοῦ 13ου αἰῶνος ἐνὸς τόμου τοῦ Ἀριστοτέλους, θεωρούμενον μεγάλῃς ἀξίας. Ὁ κάτοχος μοι ὑπεσχέθη ὅτι θὰ τὸ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ / τηρήσῃ τὸν λόγον του καὶ θὰ ἀπορρίψῃ, μολονότι πτωχός, πᾶσαν προσφορὰν χρημάτων πρὸς πώλησίν του

Πρόθυμος εἰς τὰς διαταγὰς
τῆς Ἵμετέρας Ἐξοχότητος
Ἄ. Λογοθέτης

*

2. Επιστολή (της 11ης Μαρτίου 1887) του Γενικού Προξένου της Ελλάδος στη Φιλιππούπολη προς τον Υπουργό Εξωτερικών Στέφανο Δραγούμη.

Πρὸς τὴν Α(ὐτοῦ) Ἐξοχότητα
Τὸν κ. Στέφανον Δραγούμη
ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν κλπ.,
εἰς Ἀθήνας

Ἐν Φιλιππουπόλει τῆ 11ῃ Μαρτίου 1887

Κύριε ὑπουργέ,
Συνεχίζων τὴν προχθεσινὴν ἐπιστολήν μου πληροφορῶ τὴν Ἵ(μετέραν) Ἐξ(οχότητα) ὅτι εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» ἐστάλη παρὰ τοῦ ἐνταῦθα Διευθυντοῦ τοῦ Ζαριφείου κ. Γ. Κωνσταντινίδου διατριβὴ περὶ τοῦ κατὰ τύχην ἀνακαλυφθέντος ἐνταῦθα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Σιγγούνη, ὑπηκόου Ἑλληνοσ ἐκ Φιλιππουπόλεως καταγομένου, χειρόγραφον ἐνὸς μέρους ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ

Ἀριστοτέλους, ὁμοία δὲ καὶ εἰς τὸν «Παρνασσόν».

Μολονότι ὁ κ. Σιγγούνης, πτωχὸς ὑπάλληλος τοῦ Σιδηροδρομοῦ μοὶ ὑπεσχέθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀνευρέσεώς του, ὅτι ἤθελε μοὶ τὸ φέρεϊ, ὅπως τὸ ἀποστείλω εἰς τὴν Ἑθν(ικὴν) Βιβλιοθήκην, ἤρχισα ἤδη νὰ ἔχω ἀμφιβολίας, διότι ὁ κ. Π. Παπαγεωργίου, Καθηγητῆς τοῦ ἐνταῦθα Ζαριφείου Διδασκαλείου, ἐκ φιλανθρωπίας κατ' αὐτόν, ἐξ ἐλαφρότητος κατ' ἐμέ καὶ ὄχι ἐκ κακίας, παρέστησεν εἰς τὸν κάτοχον, ὅτι τὸ χειρόγραφόν του ἔχει ἀξίαν 500-1000 λιρῶν, τὰς ὁποίας δύνανται νὰ πληρώσωσιν αἱ Βιβλιοθήκαι τῆς Εὐρώπης. Ἐπέπληξα τὸν κ. Παπαγεωργίου, ἀλλ' εἶχε πράξει ἤδη τὸ σφάλμα, ἐνῶ δὲν τῷ ἦτο γνωστὸν ἐὰν τὸ Πανεπιστήμιον ἡμῶν ἤθελεν ἀρνηθεῖ ἀποζημιώσειν τινα. Ἄφου, ὡς γνωρίζω, ἡ Ἑθν(ικὴ) Βιβλιοθήκη οὐδὲν ἔχει κλασσικὸν χειρόγραφον, εἰς κώδιξ Ἀθηναϊκὸς πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ὑπάρχη παρ' ἡμῖν. Τὸ εὐρεθὲν ἐνταῦθα, τοῦ ὁποίου πανομοιότυπον ἔστειλεν ὁ κ. Κωνσταντινίδης, ὅπως ξυλογραφηθῆ εἰς τὸν «Παρνασσόν» ὡς καὶ εἰς τὸ Γερμανικὸν περιοδικὸν τῆς Λειψίας *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik*, / ὡς δύνανται νὰ παρατηρήσωσιν οἱ παρ' ἡμῖν σοφοί, φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης παρὰ τοῦ κ. Κωνσταντινίδου ἀντιβολῆς, ὅτι περιέχει εἰς πολλὰ καὶ δὴ εἰς τὸ Περὶ ψυχῆς διαφόρους τῶν μέχρι τοῦδε γραφάς, περιλαμβάνει δὲ τὰ γνωστὰ ἤδη ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ οὐρανοῦ (4 βιβλία), Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (2 βιβλία) καὶ Περὶ Ψυχῆς (3 βιβλία) μετὰ ἀρχαίων σημειώσεων περὶ τῶν περιεχομένων ἐν τέλει.

Ἐλαβα ἤδη πολλὰ μέτρα, ὅπως ἐμμεῖνη εἰς τὴν ὑπόσχεσίν του ὁ κάτοχος, ἀλλὰ οὗτος εἶναι πτωχός, καὶ φοβοῦμαι μήπως ἐκ Γερμανίας τῷ γέννῃ πρότασις ἀγορᾶς εἰς μεγάλην τιμὴν. Διὰ ταῦτα ἤθελον παρακαλέσει τὴν Ὑμ(ετέραν) Ἐξοχότητα, ἵνα συνεννοηθῆ μετὰ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μοὶ τηλεγραφῆσῃ / κρυπτογραφικῶς εἰ ἐν ἀνάγκῃ ἡδύνατο νὰ τῷ πληρώσῃ καὶ ποσὸν τι χρηματικόν, ὅπως μὴν ἀρπάσωσι καὶ αὐτὸ οἱ ξένοι, ὡς τόσα ἄλλα ἔργα τῶν προγόνων ἡμῶν.

Πρόθυμος εἰς τὰς διαταγὰς τῆς
Ὑμ(ετέρας) Ἐξοχότητος
Ἀ. Λογοθέτης

*

3. Επιστολὴ τοῦ Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου (τῆς 11ης Μαρτίου 1887) πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Εξωτερικῶν Στέφανο Δραγούμη.

Ἐν Φιλιππουπόλει τῇ 11ῃ Μαρτίου 1887

Σεβαστέ μοι κ. Δραγούμη,

Ἐπειδὴ ὁ ἀξιότιμος πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Γ. (διάβαζε Ἀ.) Λογοθέτης εἰς

τάς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκθέσεις του ἀγνωῶ διὰ τίνα λόγον δὲν ἐμνημόνευσεν ὅτι ἐγὼ ἀνεκάλυψα τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐγὼ μόνος μετὰ τὰς ἀναμίξεις ἄλλων ἀπροσκήτων, ἀνέλαβον ἐντολῇ τοῦ ἰδιοκτητοῦ κ. Σιαγκούνη τὴν μελέτην, ἀντιβολήν καὶ ἔκδοσιν αὐτοῦ, σπεύδω νὰ καταστήσω ὑμῖν ἐγὼ μόνος γνωστὸν τοῦτο.

Περὶ τοῦ κώδικος ἐτοιμάζω ἰδίαν πραγματείαν ἀφοῦ συντελέσω μὲν τὴν μελέτην λάβω δὲ καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐν Βερολίῳ Ἀκαδημείας πρὸς ἀντιβολήν· ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Didot*.

Μετ' ἔξαιρέτου ὑπολήψεως
ὑμέτερος Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου

*

4. Επιστολή (τῆς 14ης Μαρτίου 1887) του Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος στη Φιλιππούπολη πρὸς τον Ὑπουργὸ Εξωτερικῶν Στέφανο Δραγούμη.

Consul Général
De Grèce
à
Philippopoli

Philippopoli le 14 Μαρτίου 1887

Ἄρ. Πρωτ. 299

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν
Ὑπουργεῖον

Ἐξοχώτατε,

Ἔλαβα τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω πρὸς τὴν Ὑμ(ετέραν) Ἐξοχότητα διὰ δύο ἡμιεπισήμων ἐπιστολῶν μου ὅτι ἀνεκαλύφθη ἐνταῦθα χειρόγραφόν τι τοῦ Ἀριστοτέλους περιέχον τὸ Περὶ οὐρανοῦ, τὸ Περὶ ψυχῆς καὶ τὸ Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

Ἐπειδὴ ἐγνώριζον ὅτι ἐγράφησαν εἰς διάφορα περιοδικὰ φύλλα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Γερμανίας διατριβαὶ παρὰ δύο ἐκ τῶν ἐνταῦθα φιλολόγων ἡμῶν, ἐν αἷς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ χειρογράφου, τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν καὶ παρὰ τίνος εὐρέθη, δὲν ἀνέφερον τ' ἀνωτέρω, περιορισθεὶς νὰ ἐκθέσω τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς φόβους μου περὶ τῆς ἀποστολῆς του εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην. Οὐχ ἦττον δὲν νομίζω ἄσκοπον νὰ διατυπώσω καὶ ἐγὼ πρὸς τὴν Ὑμ(ετέραν) Ἐξοχότητα τὰς περὶ τοῦ τρόπου εὐρέσεώς του πληροφορίας μου καθ' ἃς τὸ χειρόγραφον, εὐρισκόμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Σιαγγούνη, ὑπήκουον Ἑλληνοσ ἐκ Φιλιππουπόλεως καταγομένον, καὶ ἐκ πατρικῆς / του κληρονομίας προερχόμενον, ἔκειτο μεταξύ τῶν ἀχρη-

στων έγγραφων του, μέχρις οὗ ἐπέδειξεν αὐτὸ καὶ ὡς (;) Βουλαρικ (δυσανάγνωστον) πρὸς τὸν κ. Παπαγεωργίου, τυχόντα ἐν τῇ οἰκίᾳ του, οὗτος δὲ τὸ ἐθεώρησε πολλῆς ἀξίας καὶ ἔσπευσε ν' ἀναγγείλῃ τὴν ἀνεύρεσιν ἐν «Φιλιππουπόλει», ἧς ἔσωκλείω ἀντίτυπον.

Μολονότι εἶχον παράπνον κατὰ τοῦ κ. Παπαγεωργίου καὶ τὸ ἐξέφρασα πρὸς αὐτόν, ὅτι παρέστησεν εἰς τὸν κ. Σιγγούνην ὡς πολῦτιμον τὸ χειρογράφον του, καὶ μοι ἐγεννήθησαν φόβοι ὅτι οὗτος, καίτοι ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτόν καὶ εἰς ἐμέ, ὅτι ἤθελε τὸ ἐξαποστείλει εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην (τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐν τῇ «Φιλιππουπόλει» <ἐν ἧ καὶ περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Μπατζκόβου, περὶ ὧν καὶ ἀνέφερον ἄλλοτε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, γίνεται ὑπαινιγμός> εἶναι γεγραμμένον) ἤρχισε νὰ σκέπτεται καὶ περὶ ὑλικῶν ὠφελειῶν, εὐχαρίστως ἔλαβον τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ κ. Παπαγεωργίου ὅτι ὁ κ. Σιγγούνης θὰ προτιμήσῃ μετὰ μικρᾶς ζημίας του παντός ἄλλου ἀγοραστοῦ τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην. Τὴν αὐτὴν διαβεβαίωσιν ἔδωκεν καὶ εἰς ἐμέ πρὸ τριῶν ἡμερῶν. Ἐν τέλει προστίθημι ὅτι ὁ κ. Παπαγεωργίου, λαβὼν ἐντολὴν τοῦ κ. Σιγγούνη, ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἀντιβολὴν καὶ μελέτην πρὸς ἔκδοσιν τοῦ χειρογράφου.

Εὐπειθέστατος
ὁ Γ. Πρόξενος
Ἄ. Λογοθέτης

*

5. Ἐγγραφο τοῦ Ὑπουργείου των Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο των Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Παιδείας (τῆς 30ῆς Μαρτίου 1887).

Ὑπουργεῖον
ἐπὶ τῶν
Ἐξωτερικῶν

Ἐν Ἀθήναις τὴν 30 Μαρτίου 1887

ἀρ. 2735

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν

Συνημμένως λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσωμεν ὑμῖν τὰς ἀπὸ 8 καὶ 11 ἱσταμένον ἐπιστολάς τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει Γενικοῦ Προξένου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ὡς καὶ τὴν ὑπ. ἀριθμ. 299 ἀναφορὰν του περὶ τοῦ ἀνευρεθέντος αὐτόθι χειρογράφου τοῦ Ἀριστοτέλους, οἷς παρακαλοῦμε δὲ νὰ ἀνακοινώσητε τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἰς τὴν Σύγκλητον τοῦ Πανεπιστημίου, ἵνα λάβῃ ὑπόψιν τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Λογοθέτου περὶ παροχῆς χρηματικῆς τινος ἀποζημιώσεως εἰς τὸν κάτοχον τοῦ χειρογράφου.

Τὴν ληφθησομένην ἀπόφασιν εὐαρεστηθῆτε νὰ ἀνακοινώσητε ἡμῖν τὸ ταχύτε-

ρον, ἵνα δώσωμεν τηλεγραφικῶς τὰς δεούσας διαταγὰς τῷ ἐν Φιλιππουπόλει
Γ. Προξένῳ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος

Ὁ Ὑπουργός
Στ. Δραγούμης (Υπογραφή)

Στην πίσω σελίδα τοῦ εγγράφου ἡ σημείωση

Παραπέμπεται ἐπὶ ἐπιστροφῇ εἰς τὴν Πρυτανεῖαν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστη-
μίου καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως ὅσον τάχιστα εὐαρεστηθῆ νὰ ἀπαντήσῃ ἡμῖν
περὶ τῆς ἐν τῷ συνημμένῳ ἐγγράφῳ ὑποθέσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἀπριλίου 1887
Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν
Ὑπουργός
(υπογραφή)

*

6. Περίληψη ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πρὸς τὸ Ὑπουρ-
γεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν (τῆς 9ης Μαΐου 1887).

Ἐγγραφο: Ὑπουργείου Δημ(οσίας) Ἐκπαιδεύσεως
Ἄρ. Πρωτοκόλλου: 6612.
Χρονολογία 9 Μαΐου 1887

Περίληψις

Εἰς ἀπάντησιν ἐγγράφου τοῦ Γ. Προξένου Φιλιππουπόλεως παρ' ἡμῶν ὅτι ἡ
Ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ ὑποβληθῇ αὐτῇ πρῶτον τὸ
χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους ἵνα κρίνῃ περὶ χρησιμότητός του.

Ἀριστερὴ στήλη ἐγγράφου.

Ἄρ. πρωτ. 4806

Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Μαΐου 1887

Πρὸς τὸν Γενικὸν Προξένον Φιλιππουπόλεως, ἵνα λάβῃ ὑπόψιν τὴν ἔναντι
γνώμην τῆς Συγκλήτου καὶ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἐκτελέσεως.

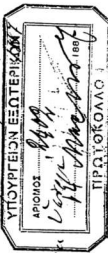
SUMMARY

Pantelis M. Nigdelis, *Petros N. Papageorgiou and the history of an Aristotelian codex in Philippoupolis.*

This paper presents and discusses certain documents from the Consulate General in Philippoupolis relating to the history of the Wartelle Codex (1664), from its discovery to its acquisition by the Prussian National Library in Berlin. This codex (now considered lost), which contained the works "*On the Heavens*", "*On Generation and Corruption*" and "*On the Soul*", was found in the library of a local resident, Ioannis Siagounis, by Thessalonian philologist Petros Papageorgiou (1859-1914), then on the staff of the Zaripheion Didaskaleion (Normal School). Papageorgiou, as it now appears, initially advised him to sell the codex to Prussia, although following the intervention of the Head of the Normal School, Georgios Konstantinidis, and the Greek Consul, Alexandros Logothetis, he was persuaded to press Siagounis to offer it to the (Greek) National Library instead. Negotiations foundered, however, when Siagounis refused to allow the Library to examine the codex. One odd feature of the whole affair is the fact that Konstantinidis published his own articles about the codex, although Papageorgiou lacked neither palaeographic skills nor publishing experience. The correspondence suggests that this was an arbitrary move on Konstantinidis' part, made with the backing of the Consul and intended to convince the authorities in Athens of the value of the codex and thus persuade them to purchase it. This action, however, and the fact that in his initial correspondence with the Ministry of Foreign Affairs the Consul had down-graded his role and his rights of publication, was denounced by Papageorgiou in a letter of protest to the then Foreign Minister (and later personal friend), Western Macedonian native Stefanos Dragoumis.

534 1683
 Ηδωκ
 ΥΠΟΥΡΧΕΙΟ ΕΣΤΕΡΝΩΝ
 ΑΠΟΜΟΝ
 ΥΠΟΥΡΧΟΣ
 ΤΙΤΛΟΚΟΛΛΟΝ

534 1683
 Ηδωκ
 ΥΠΟΥΡΧΕΙΟ ΕΣΤΕΡΝΩΝ
 ΑΠΟΜΟΝ
 ΥΠΟΥΡΧΟΣ
 ΤΙΤΛΟΚΟΛΛΟΝ

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

κατά τω γρηγοριανω β. / d' accipit, pppm
 αμα, κατω accipit κατω κατω
 ευμνη.

94/14
 Ήν Βυλ. πεκουπόλυ τη 11 Μαρ. 1837
 Σεβασί μου κ Δραμάρη

Ἐπειδὴ ὁ ἕξ. ὁ τιμὸς πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ Ἑλλάδος

κ. Γ. Λογδότης εἰς τὰς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐπὶ
 θέταις τοῦ ἄρτου ἀπὸ τῆς ἀνάγκης διὰ τὴν ἡμετέραν
 ἡμετέρας ἐπὶ αὐτὴν ἀνάγκη τὸ χερσὶν ἡμῶν
 ἀποστολῆς καὶ ἐπὶ μόνον, μετὰ τὰς ἀναρί-
 κτως ἄλλων ἀποστολῶν, ἀνέλαβον ἐν τῇ
 αὐτῇ ἐπισημῶν κ. Στεφανῆ τῆς μεδέων, ἀ-
 τυροδὴν καὶ ἑτέρας αὐτοῦ, σκεῦος καὶ πα-
 τιστῶν ἡμῶν ἐπὶ μόνον ἡμετέρας τούτοις.

Περὶ τῶν κώδικων ἐπισημῶν ἔδωκεν πρὸς
 γραμματικὰ ἀπὸ ἀνακρίτου μὲν ἐπὶ μεδέων
 λαβὴν καὶ ἐπὶ ἑτέρας ἐπὶ ἐν Βερολίῳ ἂν
 καθήκειν πρὸς ἀντιπροσώπων ἐπὶ τῶν παρ-
 ὄντων ἡμῶν καὶ ἀποδομῶν μόνον ἐπὶ ἑτέρας
 αὐτῶν διδοῦν.

Μετ' ἐφάρσεων ὑποδείξεως
 Ἐπισημῶν Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου

